

**DARSDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI
FOYDALANISH VA O'QUVCHI(TALABA) FAOLLIGINI OSHIRISH**

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti katta o'qituvchisi

Tursunhodjayev Jahongir Javdatovich

Jahongirtursunhojaev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi va ular orqali o'quvchi (yoki talaba) faolligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi — mustaqil fikrlovchi, muloqotga kirishuvchan va ijodkor shaxsni shakllantirishdir. Shu bois dars jarayonida interfaol metodlardan, xususan “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Debat”, “Case-study” kabi usullardan samarali foydalanish o'quvchilarni o'quv faoliyatiga faol jalb etadi. Maqolada ushbu metodlarning pedagogik va psixologik asoslari, ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llari, shuningdek, o'qituvchining dars jarayonidagi fasilitatorlik roli yoritilgan.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Ta'lim jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etish, o'quvchi va talabalarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z fikrini asoslab berish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb masalaga aylandi. An'anaviy o'qitish shaklida o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilsa, interfaol metodlar esa uni bilimni izlovchi va yaratuvchi subyektga aylantiradi.

Interfaol metodlar — bu o'quvchi (yoki talaba)ning bilim jarayoniga faol, ongli va ijodiy ishtirokini ta'minlovchi o'qitish shakllari bo'lib, ular o'zaro muloqot, hamkorlik, tahlil va fikr almashish asosida amalga oshadi. Shu jihatdan, zamonaviy o'qituvchi endilikda “bilim beruvchi” emas, balki “yo'l ko'rsatuvchi, maslahat beruvchi, muhit yaratuvchi” fasilitator sifatida faoliyat yuritadi.

Ta'limda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy asoslari ***konstruktivizm tamoyillariga*** tayanadi. Ya'ni, har bir o'quvchi o'z tajribasiga tayanib, yangi bilimni faol ravishda quradi. ***Konstruktivizm*** — bu ta'lim nazariyasi bo'lib, unga ko'ra inson bilimni tayyor shaklda olmaydi, balki uni o'z tajribasi, kuzatuv va muloqoti orqali mustaqil ravishda quradi (konstruksiya qiladi). So'zning o'zi inglizcha *construct* (“qurmoq, shakllantirmoq”) so'zidan kelib chiqqan. Ya'ni, konstruktivizmga ko'ra, o'quvchi bilimni passiv tarzda qabul qiluvchi emas, bilim yaratuvchi, faol ishtirokchi hisoblanadi. Shuning uchun interfaol darslarda o'quvchi o'zi fikrlaydi, muammoni hal qiladi, tajriba o'tkazadi va xulosaga o'zi keladi.

Quyidagi g'oyalar konstruktivistik yondashuvning markazida turadi:

1. **Bilim — bu faol jarayon.** O'quvchi bilimni o'z tajribasi va faoliyatida quradi.
2. **Tajriba markaziy o'rinda.** Yangi bilimlar mavjud bilim va tajriba bilan solishtiriladi.
3. **Muloqot va hamkorlik zarur.** Bilim ijtimoiy muhitda, suhbat, bahs, tahlil orqali shakllanadi.
4. **O'qituvchi — yo'l ko'rsatuvchi (fasilitator),** bilim beruvchi emas. U o'quvchi faoliyatini boshqaradi, yo'naltiradi.
5. **Xatolik – o'rganishning tabiiy qismi.** O'quvchi xato orqali tahlil qiladi va to'g'ri yechim topadi.
6. **Refleksiya (o'z fikrini tahlil qilish) –** bilimni mustahkamlashning eng samarali yo'li.

Konstruktivizm nazariyasining asoschilari

Jan Piaget (1896–1980) – Shveysariyalik psixolog

- U shaxsiy (individual) konstruktivizm nazariyasini ilgari surgan.
- Piaget fikricha, har bir bola o'zining aqliy rivojlanish bosqichlariga ko'ra bilimni mustaqil tarzda quradi.
- O'quvchi tayyor ma'lumotni o'zlashtirmaydi, balki uni mavjud bilimlari bilan uyg'unlashtirib o'z tushunchasini yaratadi.

Lev Vygotskiy (1896–1934) – Rus psixologi

- U ijtimoiy konstruktivizm tarafdori.
- Uning “yaqin rivojlanish zonasi (Zone of Proximal Development)” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi boshqalarning yordamida (o‘qituvchi, tengdoshlar) o‘z imkoniyat chegarasidan yuqori natijalarga erishadi.
- Bilim ijtimoiy muloqot orqali quriladi.
- Uning “yaqin rivojlanish zonasi (Zone of Proximal Development)” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi boshqalarning yordamida (o‘qituvchi, tengdoshlar) o‘z imkoniyat chegarasidan yuqori natijalarga erishadi.
- Bilim ijtimoiy muloqot orqali quriladi.

Bu jarayonda o‘qituvchi bilimni tayyor shaklda bermaydi, balki *yo‘naltiruvchi* rolini bajaradi.

Aspekt	An‘anaviy o‘qituvchi	Yo‘naltiruvchi o‘qituvchi (fasilitator)
O‘qitish usuli	Ma’lumotni tayyor shaklda beradi (“men bilaman – siz tinglaysiz”)	O‘quvchini izlanishga, o‘ylashga undaydi (“siz o‘zingiz kashf etasiz”)
O‘quvchining roli	Passiv tinglovchi	Faol ishtirokchi, hamkor
Maqsad	Bilimni yetkazish	Bilimni o‘quvchining o‘z tajribasida qurdirish
Dars shakli	Ma’ruza, tushuntirish	Guruhli ish, munozara, loyiha, refleksiya
Baholash	Natijaga qaratilgan	Jarayon va tafakkurga qaratilgan

O‘qituvchining yo‘naltiruvchi (fasilitator) sifatidagi asosiy vazifalari

1. Motivatsiya

yaratish

O'qituvchi o'quvchini dars mavzusiga qiziqtiradi, uni o'ylashga, izlanishga undaydigan muammo yoki savol beradi. Masalan: "Sizningcha, nega odamlar bir xil axborotni turlicha qabul qiladi?" bu savol o'quvchini fikrlashga majbur qiladi.

2. Sharoit yaratish.

3. Fasilitator o'quvchiga mustaqil ishlash, tajriba o'tkazish, izlanish uchun imkon beradi kerakli manbalarni, savollarni, yo'nalishni taqdim etadi.

4. Yo'naltirish, lekin tayyor javob bermaslik.

O'qituvchi "to'g'ri javob"ni aytib qo'ymaydi, balki o'quvchining fikrlash yo'lini ko'rsatadi. Masalan: "Bu fikrni dalil bilan asoslab bera olasanmi?" yoki "Boshqa nuqtai nazar bo'lishi mumkinmi?" kabi savollar orqali fikrlashni chuqurlashtiradi.

5. Refleksiya tashkil etish.

6. Dars oxirida o'quvchi o'z o'rganish jarayonini tahlil qiladi — "Bugun men nimani o'rgandim?", "Qanday savollarim paydo bo'ldi?". Bu jarayon tafakkurni mustahkamlaydi.

7. Qo'llab-quvvatlash va ishonch muhitini yaratish.

O'qituvchi har bir o'quvchi fikriga hurmat bilan qaraydi. Xatolikni jazolamaydi, aksincha uni tahlil qilish imkoniyati deb ko'radi.

Interfaol metodlarning asosiy turlari:

- **"Aqliy hujum (Brainstorming)"** – muammoli vaziyatni yechishda barcha o'quvchilarning g'oyalarini erkin bildirishini rag'batlantiradi.
- **"Klaster"** – mavzu bo'yicha tushunchalar orasidagi bog'liqlikni aniqlash va tizimlashtirishga yordam beradi.
- **"Insert"** – matn bilan ishlashda o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtiradi.

- **“Debat”** – tanqidiy fikrlash, dalillash, muloqot madaniyatini shakllantiradi.
- **“Case-study”** – hayotiy vaziyatlar asosida muammolarni tahlil qilish va amaliy yechim topishga o‘rgatadi.

Ushbu metodlardan foydalanish o‘quvchi faoliyatida quyidagi **ijtimoiy-psixologik o‘zgarishlarga** sabab bo‘ladi:

1. O‘quvchi dars jarayonida faol ishtirok etadi.
2. Mustaqil fikrlash, o‘z fikrini asoslash va himoya qilish ko‘nikmalari shakllanadi.
3. Guruhda ishlash, muloqot qilish madaniyati rivojlanadi.
4. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik muhitini yaratadi.

Tajriba natijalariga ko‘ra, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning ishtiroki 30–40% dan 70–80% gacha oshgani kuzatilgan. Bu esa dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

NATIJA

Interfaol metodlar dars jarayonida o‘quvchilarning motivatsiyasi va qiziqishini oshiradi, ularni faol muloqotga chorlaydi. O‘quvchi (talaba) subyekt sifatida shakllanadi ya’ni u faqat bilim oluvchi emas, balki uni izlovchi va yaratuvchi ishtirokchiga aylanadi. O‘qituvchi roli rahbarlikdan fasilitatorlikka o‘zgaradi, bu esa darsni ko‘proq o‘quvchi markazida tashkil etishga imkon beradi. Interfaol metodlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammoni hal etish va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Darsda interfaol yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning ta’lim natijalarini oshiradi, ularning o‘zlashtirish darajasini barqaror qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, darsda interfaol metodlardan samarali foydalanish — bu faqat dars shaklini o‘zgartirish emas, balki o‘qitish falsafasini yangilash demakdir. Bunday metodlar ta’lim jarayonini faollashtiradi, o‘quvchi markaziy o‘ringa chiqadi, o‘qituvchi esa yo‘naltiruvchi rolni bajaradi. Natijada dars jarayoni muloqot, fikr almashish, izlanish va ijod jarayoniga aylanadi.

Interfaol metodlardan samarali foydalanish uchun o'qituvchi quyidagilarga e'tibor qaratishi lozim:

- dars maqsadiga mos metodni tanlash;
- o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olish;
- vaqtni to'g'ri taqsimlash;
- guruh ishida har bir o'quvchini faol ishtirok ettirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo'jayeva, N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Mavlonova, R., To'raqulova, D. *Pedagogik texnologiya asoslari*. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.
3. Ziyomuhamedova, M. *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari*. — Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2021.
4. Kolesnikova, I.A., Gorbunova, N.V. *Современные образовательные технологии*. — Москва: Академия, 2018.